

Гжегож Грицюк: Геноцид в «Аркадії» - етнічна чистка на Волині та Східній Галичині в 1943–45 роках

У дитячих спогадах частини поляків Волинь часто згадується як Аркадія. Але Волинь ніколи не була нею. Етнічний конфлікт постійно тлів тут і у відділеній «сокальським кордоном» Східній Галичині, а також за Бугом, в сусідній Любельщизні, іноді запалюючись яскравішим полум'ям. Посилений бідністю, короткозорою політикою державної влади, агітацією суспільства він нарешті, під дією ксенофобського «інтегрального» націоналізму досяг вершини у період, що передував вибухові Другої світової війни.

Війна не лише не пригасила, а навпаки – зміцнила його. Радість, яку демонструвала частина українського населення у зв'язку з принизливою поразкою Польщі, політика радянської окупації, яка надавала привілейоване становище українцям, спроба здійснення Організацією Українських націоналістів на Підкарпатті у другій половині вересня «національної революції», польська протидія їй та численні напади на біженців і корінних польських мешканців до краю загострили і так переобтяжені взаємними боргами польсько-українські стосунки.

Хто ворог, а хто союзник

Причиною небувалого зростання популярності українського націоналістичного руху, а особливо до його частини, зосередженої довкола Степана Бандери, стало розчарування радянськими порядками і надії на створення Української держави, пов'язані з Третім Рейхом. Велике значення також мав німб безкомпромісних та жертвних борців за незалежність України, який залюбки одягали на себе націоналісти. У зв'язку з цим, незважаючи на безжальний терор НКВД, ОУН вдалося створити широку мережу підпільних структур, які готували повстання проти Радянської влади на момент початку німецько-радянської війни.

Влітку 1941 року серед ворогів українського народу, до боротьби з якими у своїх гаслах закликала ОУН, почесне місце поруч з москалями і євреями зайняли поляки. На додачу до єврейських погромів у Східній Галичині дійшла справа до вбивств поляків, яким, як у випадку вбивства дев'яти поляків з с. Познанки Гетьманської, націоналісти надавали вигляду виконання вироку на підставі рішення «військово-польового суду ОУН».

Посиленню українсько-польських непорозумінь і взаємних звинувачень сприяла німецька політика, яка використовувала національний антагонізм. Надаючи українцям відносні привілеї, німці одночасно працевлаштовували поляків на посадах фахівців в економічних підрозділах та деяких інших структурах окупаційної адміністрації.

Організація Українських Націоналістів, пропозицію якої щодо союзницької співпраці було відхилено керівництвом Третього Рейху, пішла у підпілля і роблячи ставку на організаційну та пропагандистську діяльність, у кінці 1942 року постала перед серйозною дилемою –

продовжувати попередню політику, чи стати на шлях збройного повстання під гаслом боротьби за «самостійну і соборну Україну». Ненависть українців на Волині до жорстокого німецького окупанта, поява на цій території радянських партизанів, активність політичних конкурентів, наприклад, Тараса Бульби-Боровця, прихильника петлюрівського українського уряду у вигнанні, а також візія перемоги союзників (після успіхів у Південній Африці) спонукали керівництво ОУН-Б до створення власних збройних сил – партизанської армії під назвою Українська Повстанська Армія. Її формування розпочалося в жовтні 1942 року, а перші серйозні акції припали на початок 1943 року.

Досвід Голокосту

Основна проблема полягала у визначенні політичних і військових пріоритетів УПА. І хоча в ієрархії ворогів, після СРСР та Гітлерівської Німеччини, поляки перебували на третьому місці, проте це трапилося виключно через їхню слабкість, а також через побоювання того, як поляки вестимуть себе за умови можливого приходу Червоної Армії зі сходу, або Польського війська із заходу (не виключалося повторення сценарію 1918 року, а саме - внутрішнього розпаду Німеччини при слабкості виснаженого війною Радянського Союзу), спокусливою виглядала ідея здійснення акції, спрямованої проти поляків. Крім фундаментального вирішення прикордонного конфлікту, така акція могла консолідувати українців навколо націоналістів, водночас відкриваючи перспективу легкої перемоги.

Рішення про звільнення від поляків теренів, які націоналісти з ОУН вважали «українськими етнічними землями» було, ймовірно, прийняте під час наради військових референтів ОУН в жовтні 1942 року у Львові, або через кілька місяців після неї. Польське населення планувалося насильно вигнати, а тих, котрі б чинили спротив – фізично ліквідувати. Перше масове вбивство поляків відбулося в лютому 1943 року в Парослі. Цей злочин був, як переконливо довів Гжегож Мотика, роботою збройного підрозділу ОУН «Довбешки-Коробки». Звістка про винятково жорстоке вбивство (зокрема з використанням сокир) поширилася по всій Волині. Інформацію про нього знайшли навіть в донесеннях радянських партизанів. Наступні місяці принесли посилення нападів. Їхніми жертвами ставало польське населення, яке мешкало на хуторах, колоніях, земських маєтках.

Різке зростання кількості вбивств відбулося після підсилення підрозділів УПА українськими поліцаями, які втекли до її лав у квітні-травні 1943 року з допоміжних підрозділів німецьких збройних сил. Часто вони приносили досвід, отриманий під час акцій з ліквідації єврейського населення, які здійснювалися за наказом німецького командування. Виглядає так, що згубний досвід участі в Голокості євреїв, або лише його споглядання, призвели до усвідомлення українськими націоналістами ефективності цього методу при знищенні ідеологічного ворога і, що найголовніше, в його абсолютній безкарності. Це могло вплинути на прийняття рішення керівництвом підрозділів УПА на Волині, головним чином Дмитра Клячківського «Клима Савура», щодо початку фізичної розправи над польським населенням Волині.

Апогей «антипольської акції» припав на початок першої декади липня 1943 року. 11 і 12

липня відбулися напади на майже 200 поселень, в яких мешкали поляки. У цих нападах, окрім підрозділів УПА брали участь боївки Служби Безпеки Організації Українських Націоналістів, а також організоване та іноді заохочене можливістю грабунку місцева населення з деяких українських сіл. Чергова хвиля масових вбивств прокотилася західними повітами Волині в серпні 1943 року. Свідченням її жорстокості є приклад двох сусідніх сіл – Острівків та Волі Островецької, де було вбито 1200 їхніх мешканців.

Запланована акція

Незважаючи на те, що рішення про вбивство поляків може виглядати як свавілля або надто широке трактування наказів керівництва ОУН, насправді масові вбивства у серпні 1943 та в 1944 році були ним схвалені. Особливо палким прихильником жорстокої чистки став новий крайовий провідник ОУН Роман Шухевич. Фізична ліквідація польського населення, яка мала усі ознаки геноциду, була першим етапом деполонізації Волині. Восени 1943 року керівництво ОУН видало наказ про знищення матеріальних доказів присутності поляків на Волині. Ним передбачалося навіть викорчовування плодкових дерев, які після спалення або зруйнування обійсть, могли б вказувати на існування там у минулому польських сіл чи хуторів.

Запланована і здійснена силами українських націоналістів етнічна чистка стала причиною смерті від 35 до 60 тисяч поляків, які проживали на Волині.

Звістка про вбивства на Волині одночасно з десятками тисяч втікачів дійшла до Східної Галичини та Любельщини влітку 1943 року. На півдні вона викликала жах, а на заході, за Бугом стала причиною випадків збройних виступів польського підпілля проти українського населення. І хоча випадки вбивств українських поліцаїв та діячів Українського Центрального Комітету відбувалися ще в перші місяці 1943 року, проте вони не носили масового характеру. Перший напад (у травні 1943 року), під час якого українська громада Любельщини зазнала більших втрат, був пов'язаний зі спробою знищення «санітарного кордону», який складався з українського населення довкола місцевостей, заселених німецькими колоністами на Замойщині. Численніші напади на українські села було здійснено наприкінці літа 1943 та на початку 1944 року. Тоді загинуло кілька тисяч українців. Частина польських відплатних акцій мали ознаки військових злочинів. З приходом в 1944 році зі сходу підрозділів УПА партизанська війна стала більш жорстокою за своєю природою, водночас вона часто супроводжувалася вбивством польського цивільного населення. В цілому, польська відповідь українській стороні принесла значно менших втрат, особливо в 1945 р.

В 1944 році методи, які застосовувала ОУН на Волині, майже в повному обсязі було перенесено у Дистрикт Галичина. Метою, задекларованою і зафіксованою в директивах і наказах осередків ОУН-УПА, була ліквідація, так званого, активного польського елемента (передусім чоловіків, проте на цю рекомендацію часто не зважали) і примушування до втечі зі Східної Галичини польського населення. Зважаючи на сили підпілля і кількість польського населення, а також беручи до уваги негативні для пропаганди наслідки вбивств на Волині, уже не ставилося за мету повне знищення польського населення. Тим не менше, станом на

перше півріччя 1944 року кількість жертв з польського боку становила щонайменше 10-12 тисяч осіб (втрати з українського боку під час відплатних акцій становили не цілих 5% від цієї кількості), не враховуючи близько 300 тисяч осіб, які вирішили втекти на захід, побоюючись терору, розпочатого ОУН-УПА.

В другій половині 1944 року, уже після вторгнення на ці терени Червоної Армії (тобто за «других совєтів»), напади на польське населення не припинилися. На початку 1945 року відбулося безпрецедентне посилення нападів на поляків на Поділлі. Вони неправдиво подавалися в донесеннях УПА, як переможні бої з польськими підрозділами на службі НКВД, а насправді ці акції, як правило, були нападами на беззахисних людей похилого віку, жінок, дітей. Загалом, з 1943 по 1946 рік на Східній Галичині українські націоналісти вбили близько 20-25 тисяч поляків.

Антипольська діяльність ОУН-УПА на Східних Кресах припинилася у половині 1945 року одночасно з пришвидшенням темпів переселення польського населення. Одним з тривалих наслідків етнічних чисток, здійснених ОУН-УПА, було те, що Волинь та Східна Галичина стали майже однорідно українськими, хоча й під радянською владою. Після Голокосту єврейського народу, вбивств, втечі та виселення поляків на цих теренах остаточно зник феномен різномовної, багатоконфесійної і полікультурної спільної малої вітчизни.

Гжегож Грицюк

Фотогалерея

